

PERISCOPEO

*Commentaar uit het
Wetenschappelijk Instituut*

Bevrijdingstheologie bij nader inzien

Tussen Nederlandse aanhangers van 'de' bevrijdingstheologie en christen-democraten bestaat een zekere spanning. Eerstgenoemden organiseren zich in 'basisgroepen', die voor een groot deel bestaan uit goed opgeleide personen met uiterst linkse sympathieën. Zij hebben een afkeer van dialoog met andersdenkenden en huldigen romantische revolutionaire ideeën. Na de oprichting van 'Christenen voor Socialisme' hebben ze onder andere de NCSV (Nederlandse Christelijke Studenten Vereniging) ten gronde gericht. Zij hebben weinig consideratie met zaken als de eenheid der kerk, hervormingsgezindheid, christelijke organisaties. Over christen-democraten hebben zij in het algemeen hun afschuw uitgesproken, zeker over die in Latijns-Amerika. Zo mocht Allende's minderheidsregering onder druk van diens uiterst linkse achterban niet meer dan gedoogsteun van christen-democraten accepteren. Een coalitie met de laatsten werd zeker niet toegestaan. Dat mocht rekenen op de bijval van de 'Christenen voor het Socialisme'. Personen die proberen om de

kloven in hun samenleving te overbruggen, zoals Napoleon Duarte in El Salvador werden zwart gemaakt als collaborateurs met de onderdrukkers of erger. Hetzelfde lot ondergingen verzoening zoekende bisschoppen als Obando Y Bravo van Nicaragua en Romero van El Salvador, althans tot voordat hij door de militairen werd gedood. Daarna werd Romero geclaimd als held van de revolutionairen.

Inmiddels zijn de bordjes verhangen. De christen-democratische leider Valdez voert het oppositionele eenheidsfront in Chili aan. Duarte blijkt zeer veel steun te hebben onder de geteisterde bevolking van El Salvador. Het radicaal-socialistische regime van Nicaragua is voorwerp van bezorgdheid van mensenrechtenorganisaties geworden. Ook theologen analyseren de bevrijdingstheologie afstandelijker, ja zij rekenen er in zekere zin mee af. De dissertatie van dr. H.W. Vijver (die een extra aanleiding is voor het schrijven van dit artikel) is daar een voorbeeld van. Alvorens afscheid te nemen van een politiek luidruchtige beweging in bepaalde kerken en

in de theologie is het goed om de kernen van waarheid daarvan zichtbaar te maken en te behouden. Want waar christenen oprecht bezig zijn met het nadenken over hun roeping in maatschappij en politiek, daar bestaat een goede kans op het ontstaan van echte evangelische inzichten. Zelfs moeten wij onzerzijds de kans benutten om van elkaars eventuele fouten te leren.

Een katholiek-protestants project

De bevrijdingstheologie is, voor een partij waarin katholieken en protestanten tot gemeenschappelijke politieke projecten trachten te komen op basis van eenzelfde christelijke inspiratie, een belangwekkend experiment. Het is voornamelijk een katholieke stroming. Te noemen zijn de in het Nederlands vertaalde werken van de Peruaan Gustavo Gutiérrez en de Braziliaan Leonardo Boff. Daarnaast zijn er protestantse participanten zoals de Argentijn José Miguez Bonino (ook in het Nederlands vertaald) en de Braziliaan Rubem Alves. Boeiender is dat hun theologie in sommige opzichten een oecumenisch karakter draagt. In de eerste plaats omdat ze voor protestanten en katholieken in zekere zin nieuw is en omdat sommige verschillen tussen beide tradities overbrugd worden. Voor het CDA is met name de sterke politieke belangstelling in deze theologieën boeiend. Al komt ze ons soms wat overtrokken voor. Anderzijds is een zo duidelijke opzet om een relatie te leggen tussen geloof en sociale en politieke actie zeldzaam. In de ogen van de bevrijdingstheologen is het Westen, met name ook West-Europa, in dit opzicht in hoge mate gesecculariseerd. Zij waarschuwen ons daartegen.

In wat voor wereld leven wij?

De auteur wiens invloed in Nederland het duidelijkst is te bespeuren, is Gutiérrez. Hij heeft op opvallende toon gewezen op het feit dat de structuren van de samenleving diepgaand door de zonde aangetast zijn. Onrecht is zonde. De strijd tegen de zonde heeft dus sociaal-politieke implicaties. Ja,

zonde is volgens Gutiérrez in de eerste plaats een menselijke, sociaal-historische werkelijkheid. Daarmee volgt hij uitspraken van de Latijnsamerikaanse bisschoppen die de beperking van het zondebegrip tot de persoon en de privésfeer veroordeelden (Puebla). De meer recente publikaties van de fijnzinnige Leonardo Boff drukken het als volgt uit: 'De menselijke samenleving zoals die zich naar buiten toont in haar structuur en in haar functioneren is verdorven. Nergens vind je een kant waar zij gezond en symmetrisch is. Overal heerst de zonde en dat betekent dat de mens los gesneden is van zijn transcendente zin én dat het sociale weefsel tussen de mensen verscheurd is. Het kwaad is niet iets statisch of alleen maar een ontsparing. Maar het is een dynamiek, een richting aan de geschiedenis, een levensproject. Het kwaad heeft een structureel karakter. Er is een relatieve autonomie van dat systeem van de zonde. De ernst van de zonde is dat zij structuren schept, maatschappelijk en historisch. Zonden sterven niet met de mensen, maar duren voort in de werken die de personen overleven; de instituties, de vooroordelen, morele en juridische normen, culturele gewoonten.

Mensen worden erin geboren. Zij worden slachtoffers van socialiserings- en internaliserings-processen van deze dragers van boosheid en zonde. 'Het is alsof men een rechts-orthodoxe reformatorische preek hoort. En toch is het een echt katholiek stuk van een priester, die de onderkant van de samenleving ziet. Dat gezichtspunt ontbreekt binnen het CDA vaak te zeer. Conform uitspraken als die van Boff leggen bevrijdingstheologen er de nadruk op dat sociale en politieke actie vanuit een evangelische inspiratie doordrenkt moeten worden.

Gods hand in de geschiedenis

Trouwens zoals de zonde in de structuren zichtbaar is, zo is, volgens de bevrijdingstheologen, ook heil in sociale en politieke structuren en in historische gebeurtenissen te ontwaren. Door onze inzet kunnen wij het heil in deze wereld gestalte geven. Dit doet

ons denken aan klassieke termen zoals 'Gods hand in de geschiedenis' en aan de daarmee verbonden beoefening van de geschiedeniswetenschap die wij inmiddels als verouderd hebben leren bestempelen. Het zou de moeite waard zijn om aan de overeenkomsten tussen die oude geschiedbeschouwing (zoals die onder andere bij Groen van Prinsterer te vinden is) en bevrijdingstheologische noties een academische scriptie te wijden. Of dat gebeuren zal is zeer de vraag. De christen-democratische klassieken worden in diverse Nederlandse werken over geloof, theologie en politiek niet vermeld. Als men de dissertatie van bijvoorbeeld dr. Vijver ziet, dan lijkt het alsof de werken van Abraham Kuiper, en anderen, door de Vrije Universiteit verbrand of verboden zijn. 'Tekenen oprichten van het Godsrijk', dat is ook voor christen-democraten een herkenbare politieke doelstelling. Sommige bevrijdingstheologen gaan extreem in dit spoor verder. Heil wordt bij hen primair politiek heil. Gutiérrez meent, vanuit een marxistisch geïnspireerd zonde- en heilsbegrip, dat er geen andere weg tot God is dan via de politieke en sociale strijd tegen de vervreemding en het geweld van de macht hebbers. Menselijke gemeenschap opbouwen is zoveel als verlost worden. God liefhebben *is* het scheppen van rechtvaardige verhoudingen, *is* het erkennen van het recht der armen. Het heil wordt in *deze* geschiedenis gerealiseerd. Zonder politiek-sociaal engagement kan geen mens tot God komen. Toch stelt Gutiérrez, maar anderen nog sterker, dat het Koninkrijk Gods niet opgaat in de oprichting van een rechtvaardige maatschappij. Boff wijst erop dat God Zijn eeuwig heilsplan heeft en wij slechts onze projecten. Het rijk Gods mag weliswaar niet tot zijn religieuze maar ook niet tot zijn politieke dimensie worden versmald. En Miguez Bonino wijst erop dat, wanneer de zaak van Jezus Christus totaal en zonder reserve gelijk wordt gesteld met de zaak van politieke en sociale revolutie, de kerk en Jezus Christus overbodig worden gemaakt of de politieke en sociale revolutie in een (semi-

)sacraal gewaad wordt gestoken. Hij is er op tegen, anders naar het schijnt dan Gutiérrez, om ongelovige revolutionairen tot latente of potentiële christenen om te dopen. Dat zouden ongelovigen zich trouwens niet laten aanleunen!

Idealisering van een klasse?

Onduidelijkheid over het wezenlijk christelijk karakter van het politiek project van de bevrijdingstheologen ontstaat door de eigen-

» Wie de zaak van Jezus gelijk stelt met politieke revolutie maakt de kerk overbodig. «

aardige keuze voor een sociologisch te typeren groep als drager van bevrijding en heil. Er is sprake van de 'historische missie van het proletariaat' (Miguez Bonino), van de messiaanse rol van de armen (Gutiérrez), het (gedoopte) volk (Scannone). Soms is die groep ook politiek te typeren. Nu eens zijn dat de aanhangers van het socialisme (zoals de Christenen voor het Socialisme beweren) dan weer van het Peronisme (volgens de Beweging van Priesters voor de Derde Wereld MSTM). De keuze voor de onderdrukte klasse moet volgens de auteurs trouwens vooraf gaan aan de christelijke (dat is bij hen de theologische) reflexie. De klassenstrijd moet tot in de kerk worden uitgevochten (Gutiérrez) en men dient zich daarom op scheuringen voor te bereiden. Klasse-eenheid boven geloofsverdeeldheid. We komen hier stellingen tegen die ook in Nederland in min of meer onverhulde vorm aangehangen worden, zij het dat niet alleen de sociaal-

economische tegenstellingen maar ook de veiligheidspolitieke ten onzent centraal staan.

Toch zetten de meeste bevrijdingstheologen hier wel kanttekeningen bij. Niet het hele volk is drager van het heil maar dat deel dat zich op de correcte wijze bewust is van zijn eigen situatie. Gutiérrez mikt daarbij op een voorhoedebeweging, een verlichte minderheid. Anderen denken meer aan een brede massabeweging achter een populistische leider. Nog kritischer zijn die theologen die menen dat bevrijding wellicht niet het werk van een bevoorrechte groep kan zijn. Mogelijk zijn de armen juist niet bij uitstek de bewerkers van bevrijding. Het ontbreekt hen immers aan macht. Zelfs blijken de onderdrukten gehecht te zijn aan hun rustige onvrijheid. Een typische volkskerk als de Pinksterbeweging in Latijns-Amerika bleek tot de meest conservatieve aanhang van onder andere Pinochet te behoren. Aldus signaleert Vijver in zijn dissertatie. Het 'volk' ontbreekt het soms aan een visioen van een rechtvaardige wereld en daarom vecht het niet voor gerechtigheid. Anderzijds kunnen de revolutionairen van vandaag de onderdrukkers van morgen worden; een gangbaar verschijnsel in Latijns-Amerika!

Alves concludeert dat het heil uiteindelijk niet van de mens afhangt. Bevrijdingstheologen blijken aldus redelijk kritisch te staan ten opzichte van de politiek-morele kwaliteiten van de groepen waarvoor zij opkomen. Ook op armen kun je afknappen. Alleen die theologen die ronduit voor een politiek program kiezen zoals de hier bekende Gutiérrez (een van de oprichters van Christenen voor het Socialisme) en de bij ons niet zo bekende Derde-Wereldpriesters (Peronisten) blijven de voorhoede van de onderdrukte klasse respectievelijk het volk romantisch verheerlijken.

De rol van kerk en theologie

Vijver noemt een drietal nieuwigheden van de bevrijdingstheologie, te weten:

- ze wijst heil aan buiten de kerk in de maatschappelijke en politieke realiteit;

- ze benadrukt het kritisch karakter van de christelijke benadering;
- de sociale ethiek wordt in de theologie opgenomen.

Hieruit blijkt hoezeer Vijver onbekend is met de christen-democratische klassieken. Immers, dat politiek kan leiden tot het oprichten van tekenen van het Godsrijk (heil) is ten onzent een lang ingeburgerde opvatting. Voorts hanteerde Abraham Kuyper reeds de oproep tot architectonische kritiek op de samenleving. Tenslotte hebben de sociale encyclieken van de katholieke kerk steeds de neiging gehad om de sociale ethiek tot het theologisch, althans kerkelijke domein te rekenen.

Een moeilijkheid is dat de uitdrukkelijk christelijke actie en bezinning door de bevrijdingstheologen, maar ook door onder andere dr. Vijver als een binnenkerkelijke of theologische aangelegenheid wordt opgevat. De verwaarlozing van de rol van christelijk geïnspireerde mens- en maatschappijvisies, zoals die buiten de theologie en buiten de kerkelijke structuur ontwikkeld en gehanteerd worden, speelt menigeen parten. Sommigen zien die niet-kerkelijke, maar wel christelijke, visies niet. Dan wordt de kerkelijke keuze en de theologische bezinning iets van tweede orde vergeleken met de sociale en politieke positiebepaling. Bevrijdingstheologen stellen n.l. dat de praxis (bijvoorbeeld de keuze voor de armen, de onderdrukten, de proletarische klasse) vooraf gaat aan de christelijke, dat is bij hen de louter theologische, reflexie. Zij kennen op deze wijze aan de christelijke bezinning en inspiratie nauwelijks enige originele creatieve waarde toe. Toch beklemtonen bevrijdingstheologen dat echte kwalitatieve maatschappijveranderingen (revolutie) zonder kerk of christenheid ondenkbaar zijn. Zij stellen voortdurend dat hun sociale en politieke keuzen uit het geloof voortkomen. Dit laat onverlet dat de alternatieven waartussen zij kiezen dan reeds onafhankelijk van het geloof bestaan. Theologie zal volgens de bevrijdingstheologen een soort actie-theorie voor bevrijding kunnen

zijn. Dr. Vijver beklemtoont dat bij de bevrijdingstheologen de maatschappij-analyse de theologische verantwoording bepaalt en niet omgekeerd. Eerstgenoemde is niet van uitdrukkelijk christelijke oorsprong maar wordt als regel door een vorm van marxisme, of door een andere ideologie gevoed. Theologie blijft echter in de ogen van de bevrijdingstheologen, en ook volgens hun commentator Vijver, van groot belang. Zij bepaalt volgens hen of de Naam van God terecht of onterecht wordt verbonden met bepaalde maatschappelijke en politieke gebeurtenissen en handelwijzen. Wij vragen ons af of de theologie zich zodoende tevens een beslissend oordeel aanmatigt over christelijke partijen en andere christelijke maatschappelijke organisaties. Het is ook in Nederland niet geheel ongebruikelijk om alle christelijke bezinning binnen de kerk en de theologie te willen trekken. Wie daarbij even stil staat ontdekt al snel dat hier van een mammoet achtige kerk- en theologiebegrip sprake is.

keert zich tegen kerkelijk narcisme. De kerk moet niet menen de enige bewaakster van de religieuze waarheid te zijn.

Boff zegt het nog wat harder. Hij wijst erop dat na de Constantijnse wending, toen het christelijk geloof in een bevoorrechte positie kwam, het clericalisme ontstaan is. De clerus monopoliseerde de heilsgoederen, er vond een totale onteigening van de leken plaats. De piramidale kerk ontstond waarin de leiding centraal was en niet de gemeenschap der gelovigen. 'De geestelijke bouwde de pastoraal op als een kalief en reduceerde de leken tot zijn hulpkrachten.'

Het clericalisme is, aldus Boff, als een pathologisch verschijnsel dat genezing behoeft. Met zulke uitspraken maakte hij zich bij het Vaticaan niet geliefd. Maar ook in reformatische kerken zou hij het hiermee zeer moeilijk hebben! Hoe men zich ook wil uitdrukken, zeker is dat de analyse van Boff voor de relatie tussen CDA en kerken in Nederland uiterst relevant is. Niet een kerkgenootschap of een theologie komt het oordeel toe over de kwaliteit van christelijke inzet op sociaal en politiek gebied. Nodig is een toetsing aan de hand van het Evangelie, of zo men wil aan Openbaring, traditie en principes.

Gutiérrez bespreekt dan ook niet zonder sympathie de christelijk geïnspireerde organisatie en actie buiten kerkelijk terrein. Ook Miguez Bonino ziet ruimte voor christelijke politieke organisatie en actie. Het onderscheid tussen christenen en kerk schrijft hij enige waarde en nuttigheid toe. Als men dat onderscheid niet wil dan moet het begrip 'kerk' aldus Miguez breder worden opgevat zodat het behalve de geloofsgemeenschap in engere zin ook andere organisaties met eigen doeleinden en verantwoordelijkheden kan omvatten. Voor de kritische eerlijkheid van Gutiérrez pleit dat hij zelfs het gevaar van een 'constantinisme van links' signaleert! Wij weten daar alles van.

Hoe kom je nu aan goede politiek?

Alle bevrijdingstheologen wijzen op het be-

’ Gutiérrez is zo eerlijk het gevaar van links constantinisme te erkennen. ’

De bevrijdingstheologen hebben, althans ten opzichte van de kerk, een veel kritischer houding. Van Gutiérrez tot Boff is de afwijzing van kerkelijk imperialisme zeer krachtig. Is bij eerstgenoemde de kerk nog wel het subject van bevrijdend sociaal en politiek handelen en moet de kerk aan de staat laten zien hoe deze moet worden ingericht (!!), toch wijst hij de gedachte van de kerk als 'exclusief deponhouder van het heil' af. Hij

lang van wetenschappelijke maatschappij-analyse alsmede op de noodzaak om de normatieve betekenis van het in Jezus Christus verschenen heil te erkennen. Bovendien moeten we geloven in de aanwezigheid van God en van het eschatologische heil in de geschiedenis (Scannone). Op zichzelf zijn dit uitstekende uitgangspunten al klinken ze ons wat theologisch-zwaar in de oren. Men komt er pas mee in moeilijkheden als enerzijds de wetenschappelijke analyse los gemaakt wordt van de christelijke inspiratie of van een evangelisch georiënteerde sociale filosofie, terwijl anderzijds erkenning van de normatieve aard van Jezus' boodschap slechts in *theologische* bezinning tot zijn recht kan komen. En dan is er nog 'Gods hand in de geschiedenis', zoals wij vroeger zeiden, die volgens de bevrijdingstheologen pas door *theologische* toetsing kan worden aangewezen. Christelijke theologie staat hier tegenover in religieus opzicht neutrale maatschappij-analyse. Niet de kerk monopoliseert hier de religieuze waarheid, maar de theologie. Door wetenschap en filosofie volstrekt wereldlijk, a-religieus, op te vatten wordt hier de 'leek' wederom totaal onteigend, om in de termen van Boff te spreken. Toch menen de theologen dat zij aan de 'leek' veel ruimte laten door de betekenis van de maatschappij-analyse zo zwaar te benadrukken.

Voortdurend voeren zij het pleidooi voor de autonomie van de 'aardse werkelijkheid'. In die zin heeft de bevrijdingstheologie ook een voorsprong op sectoren van de Nederlandse kerkleiding. Immers wie de theologie beschouwt als *de* plaats voor christelijke bezinning en vanuit dat uitgangspunt over sociale en politieke vragen spreekt, vervalt automatisch in de methode van het getuigen, hetgeen aan dit theologisme eigen is. Gutiérrez waarschuwt in dat verband tegen een gevaarlijk politiek messianisme. De bevrijdingstheologie daarentegen geeft een dusdanig grote plaats aan de sociale wetenschappen dat hun criticus Vijver wel moet concluderen dat de maatschappij-analyse voor hun 'theologisch' oordeel in feite door-

slaggevend is. Helaas zet hij niet duidelijk uiteen dat zowel maatschappij-analyse als het theologiseren door één achterliggende filosofie wordt beheerst. Die filosofie kan in uiteenlopende mate op het evangelie geënt zijn. Zo'n achterliggende filosofie is goed herkenbaar bij Gutiérrez, die een marxistische maatschappij-analyse hanteert (lang niet al zijn collega's doen dat) en bijvoorbeeld ook een marxistisch zonde- en kerkbegrip heeft.

Sympathiek blijft echter de erkenning van de autonomie van de sociale wetenschappen tegenover kerk en theologie. De politiek wordt gezien als een gebied van eigen aard. Men zou echter verder moeten gaan door te erkennen dat ook als de christen zich buiten de kerkelijke of theologische sfeer met de maatschappij bezighoudt, hij eigen evangelische kenbronnen en een evangelisch gevormde intuïtie heeft waardoor in principe verwacht mag worden dat hij tot gezonde politieke oordelen komt. Dat wil niet zeggen dat deze inzichten alleen aan andere christenen overdraagbaar zijn. Integendeel. Wij leven allen in dezelfde schepping waar het evangelie over gaat. Naarmate mensen echter sterker door ideologieën met een anti-evangelische strekking beheerst worden, zal zo'n overdracht van evangelisch geïnspireerde inzichten moeilijker zijn. Dat geldt zowel voor christenen als niet-christenen. Dat laatste hebben de Latijnsamerikaanse theologen goed gezien. José Miguez Bonino wijst op de noodzaak om de ideologieën, die in de theologie verborgen zijn, te ontmaskeren. Zelfs de gehanteerde taal (begrippen, termen) acht hij, terecht, niet onpartijdig. Wie ziet hoe verbreid begrippen als rechtvaardigheid, vrijheid, solidariteit en verantwoordelijkheid zijn, kan licht gaan menen dat politieke waarden dus religieus neutraal zijn. Bij nader inzien blijkt dat de vulling van die begrippen sterk uiteenloopt. Van politieke stroming tot politieke stroming. Nog afgezien van de voorkeur voor bepaalde termen. Vijver meent bijvoorbeeld dat het doel van de politiek is dat mensen zich in vrijheid kunnen ontplooiën. Wie politiek enigszins georiën-

teerd is, herkent dat terstond als een VVD-achtige prioriteit. Neutraliteit en een door allen aanvaarde sociale ethiek, dat zijn o.i. illusies. Die pijnlijke ervaring bracht Gutiérrez tot de uitspraak: 'Voor een christen moet alle menselijke activiteit, te beginnen bij de meest triviale, door de geest Gods beziel en op het Rijk Gods betrokken worden'. Dit is een goed startpunt voor een verantwoord beleid, ook al voert dit nog niet automatisch tot een politieke consensus met en tussen de bevrijdingstheologen.

'De zonde der vereenzelviging'

In Nederland heeft de bevrijdingstheologie soms niet zo'n goede naam. Dat komt omdat deze theologie hier vooral bekendheid geniet via de 'Christenen voor het Socialisme', een beweging die een ge vulgariseerde vorm van Gutiérrez' ideeën verspreidt. Zij worden door Vijver getypeerd als zelfgenoegzaam, meer verknocht aan hun revolutionaire retoriek dan aan hun gemeenschappelijk christelijk geloof. De zonde van de vereenzelviging, het uitgeven van de eigen politieke projecten voor de wil van God, het gelijkstellen van politiek heil en eschatologisch heil, dat typeert hen. Grappig is dat deze pretentieuze beweging ook een Peronistische (semi-fascistische) tegenvoeter kent in Latijns-Amerika. Bevrijdingstheologen van enige allure zijn daar huiverig voor. Zij allen zien de dubbelzinnigheid van het mensenwerk van bevrijding – al is die dubbelzinnigheid niet ernstiger dan in strikt religieus opgevatte arbeid. Er is altijd een spanning tussen concrete historische standpunten en de verwijzing naar Christus. 'Het eschatologisch heil laat zich niet regionaliseren in één bepaalde sociaal-politiek model, dat zou op sacralisering van een toestand uitlopen' (Boff).

Politieke strategie/houding ten opzichte van de christen-democratie

Bevrijdingstheologen zijn het lang niet eens over de politieke strategie. Ze vinden elkaar in het afwijzen van kapitalisme, neo-kolonialisme en traditioneel conservatisme. Voorts

wantrouwen zij het progressieve ontwikkelingsdenken waarmee zij in het bijzonder de christen-democraten op het oog hebben. Het ontwikkelingsmodel suggereert teveel dat er slechts één lijn van vooruitgang bestaat, namelijk die welke ook de rijke Westerse wereld heeft gevolgd. De Latijns-Amerikanen verwijten de Westerse wereld dat zij ten koste van de arme, zogenaamde onderontwikkelde landen tot bloei zijn gekomen. Die weg van geweld en uitbuiting, daar passen ze voor. Ontwikkeling is trouwens een te eenzijdig economisch concept, terwijl het christenen toch om integrale humane ontwikkeling moet gaan. De linkse theologen zien trouwens hervorming en constructieve verbeteringen als lapmiddelen die de komst van echte kwalitatieve omvorming van de maatschappij verdragen. Sociale hulpverlening en verzoenende overbruggingspogingen houden in feite het te veroordelen systeem in stand, maken het dragelijk en ondergraven de oppositie daartegen (Gutiérrez). Sommigen willen een verrassend nieuwe verandering met een eigen Latijnsamerikaans karakter. Zij huldigen een open geschiedenis-opvatting die de rol van het transcendent benadrukt. Zij willen niet uitgaan van een vast, voorspelbaar marxistisch model. Volgens hen moet het heil juist in deze geschiedenis op revolutionaire wijze worden gerealiseerd. Het transcendent zorgt daarbij voor verrassingen en voor een lijn van vooruitgang waaraan voorheen wellicht nergens is gedacht. Het is overigens bepaald niet zo dat revoluties sowieso positief worden opgevat. Daar heeft men in Latijnsamerikaanse landen nu eenmaal zijn uitbundige ervaring mee!

De meeste bevrijdingstheologen spreken over de noodzaak van een kwalitatieve breuk en spreken in revolutionaire termen. Toch waarderen sommigen de democratie als een stelsel dat in overeenstemming met Gods wil is. Zij menen dat goede veranderingen in de Latijnsamerikaanse geschiedenis aanwijsbaar zijn. Ook kleine stappen mag men niet minachten. Mensen als Boff zetten

vraagtekens bij geweld en strijd en menen dat goedheid en hartelijkheid de noodzakelijke bevrijding kunnen bevorderen. Er is een navelstreng van broederlijkheid die, aldus Boff, niet verbroken mag worden. Deze theologen zien veel in een zogenaamd revolutionair, dat is radicaal-sociaal gezind katholicisme. Daarmee bevinden zij zich, zeker wat betreft de christelijke grondslag, niet ver van de christen-democratie. Een probleem kan ons inziens liggen in de wat romantisch ge-

De meeste bevrijdings-
theologen waarderen de
democratie als in
overeenstemming met
Gods wil.

tinte verwachting van de radicale omvorming van de maatschappij. Daardoor wordt de taaiheid in de structuren miskend. Dat kan makkelijk uitlopen op een teleurgesteld zich terugtrekken, op berusting, of op wanhopig revolutionair geweld. Waar het 'heil van Godswege' te zeer in verband wordt gebracht met de positieve aspecten en gevolgen van politiek, daar wordt de politiek als historisch handelen overvraagd. Waarom mogen wij christelijk bedoelde politiek niet als 'goede werken uit dankbaarheid' opvatten, zonder verdere pretenties? Het is de moeite waard om maatschappij-analyses die hervormingspolitiek afwijzen op hun wetenschappelijke houdbaarheid te toetsen. Daarover is al heel wat literatuur voorhanden.

Christelijk en niet-christelijk

In landen waar meer dan 90% van de bevolking kerklid is, spreekt het verschil tussen

organisaties op christelijke of op niet-christelijke grondslag niet erg aan. In de bevrijdingstheologie gaat men er in de regel gewoon vanuit dat het volk christelijk (d.w.z. katholiek) is. Diverse theologen leggen er voorts de nadruk op dat de verhouding tot God niet zozeer vanuit ieder persoon afzonderlijk gedacht moet worden, maar meer vanuit het volk als geheel. Van individualisme moet men absoluut niets hebben. Het volk dat tot gemeenschap met God geroepen is, is de drager van een heilbrengende politiek. Alleen christenen zijn daartoe in staat. Radicale transformatie van de maatschappij wordt immers gevoed vanuit een openstaan voor de transcendentie, het heel andere dat onze al te menselijke ideeën overstijgt. Wie het transcendente in het leven niet centraal stelt, zoals de atheïsten, die kan nooit tot echte kwalitatieve heilbrengende revolutie bijdragen. Anderzijds leggen de bevrijdingstheologen er de nadruk op dat wij worden beoordeeld, niet op de vraag of wij 'Here, Here' roepen, maar of we 'de wil des Vaders doen'. Het doen is beslissender dan de leer. God is meer een God van de politiek dan van de cultus. De orthopraxie staat boven de orthodoxie. Soms worden ze bijna van elkaar losgemaakt en schijnt het christen-zijn niet meer zo belangrijk te wezen. In extreme gevallen (Gutiérrez) gaat het om een strijd tussen christenen; tussen een voorhoede die de juiste politieke keuze maakt, dat wil zeggen de keuze voor de armen en de onderdrukten, en de anderen, de meerderheid. In die strijd moeten we niet vasthouden aan de 'mythe van de gemeenschap der kerken'. Die mythe kan de revolutie juist vertragen en zodoende aan de orthopraxie een slag toebrengen. Een grote aandacht voor de oecumene verdient daarom helemaal geen prioriteit, het gaat daarbij immers om een 'bejaardenhuwelijk'. Dit type geluiden horen wij, zij het in afgezwakte vorm, ook in de Nederlandse kerken. Regel is deze opvatting in de Latijner Amerikaanse bevrijdingstheologie echter niet. Voor de leiding van Nederlandse kerken zou het goed zijn om zich meer door de broederschap zoekende

Boff te laten inspireren, dan door de scheuringen niet schuwende, conflict- en strijdvaardige Gutiérrez.

De bevrijdingstheologie en Nederland

Wie de verscheidenheid van de bevrijdingstheologie op zich laat inwerken, moet concluderen dat de Nederlandse propagandisten daarvan slechts één bepaalde representant (te weten Gutiérrez) trachten na te volgen en dan nog maar ten dele. Hoewel er in Nederland, naar het Latijnsamerikaanse voorbeeld, basisbewegingen bestaan, gaat het bij ons helemaal niet om een volksbeweging maar om bezinningsgroepjes uit de upper-middle-class. Deze hebben juist een sterke belangstelling voor de individu en onderscheiden zich daardoor scherp van de Latijnsamerikaanse vrienden. Ze leven voorts in het misverstand dat de sociaal-politieke context hier tot de zelfde (romantisch-)revolutionaire gedachten aanleiding moet geven als bij hen die onder autoritaire junta's zuchten en ook anderszins door economische machten worden uitgezogen. Dat laatste geldt trouwens zeker niet voor de leden van de Nederlandse basisgroepen.

Hoewel de christen-democraten voor de bevrijdingstheologen te reformistisch zijn, worden ze in de regel lang niet zo negatief beoordeeld als we aanvankelijk meenden. Anderzijds is uit bestudering van de bevrijdingstheologie voor ons veel lering te trekken. Zij roept in feite op om de opdracht van de christenen in de politiek zeer serieus te nemen en onze relatie met de evangelische grondslag allesbeheersend te doen zijn. Aangezien de bevrijdingstheologen veel meer met sociale noodsituaties worden geconfronteerd, veel meer de onderkant van de samenleving als hun context ervaren, zullen we ons zeker op dit punt door hen moeten laten gezegen. De voortdurende kritische rol van het geloof ten opzichte van ons praktisch handelen kan ons behoeden voor aanpassing en voorbarige tevredenheid. In de bevrijdingstheologen vinden we krachtige bondgenoten voor de verdediging van het eigen mandaat van de politiek tegen

kerkelijke pretenties. ('Kerk' openbaart zich tot ver buiten het domein van het kerkelijk ambt en van de kerkelijke functionaris.) Zij zijn echter te weinig consequent in de waardering van de arbeid van de leken. Waarom geven ze niet toe dat de sociale leer der kerk of die van de bevrijdingstheologen, niets anders is dan een evangelisch georiënteerde en, in het beste geval, evangelisch gefundeerde sociale filosofie? Christelijke wijsbegeerte en christelijke antropologie hoeven niet de last van zware theologische termen met zich te dragen. De theologie kan ons in de politiek maar zeer zijdelings helpen. Wie de sprong naar het Godsrijk wii wagen, of de radicaal andere trekken van het eschatologisch heil als realiseerbare norm voor het hier en nu aanvaardt, die kan alleen maar op de (on)mogelijkheden van de politiek afknappen. We zien dat in Nederland in de als onredelijk ervaren verwijten die ons uit sectoren van de kerken bereiken.

Als men, zoals de bevrijdingstheologen en ook hun Nederlandse collega's, a priori uitgaat van het volstrekt seculiere, a-religieuze karakter van wetenschappelijke, politieke en maatschappij-analyse, dan rest een christen niets anders dan een keuze te maken tussen de sociale en politieke ideeën en programma's die door anderen in hun seculiere analyses reeds ontwikkeld zijn. De christen wordt dan in plaats van een navolger een professionele naloper van andermans ideeën. Maar wat te doen als van een christen verlangd wordt, of als hij de opzet heeft, om zelf op een oorspronkelijke wijze het voortouw te nemen in de politieke ontwikkeling? Bij de beantwoording van die vraag hebben we blijkbaar, en dat is hun ook nauwelijks kwalijk te nemen, aan theologen als zodanig niets. Dan moeten we het hebben van anderen die zich aan de hand van het evangelie bezinnen over politieke en sociale vragen, van hen die op een consequente wijze bezig zijn aan de ontwikkeling van een christelijk georiënteerde sociale en politieke filosofie. Politiek wordt er niet nobeler van als die aan de hand van theologische voorschriften bedreven wordt. Zij blijft ook dan

dubbelzinnig, moreel gemengd en van voorlopige waarde. De meeste bevrijdingstheologen erkennen dat, maar wie gevaarlijk politiek messianisme echt wil vermijden, en dat willen zij, die zal een christelijke visie op de politiek niet tot onderdeel van de theologie moeten uitroepen, want dat is vragen om moeilijkheden.

A.M.O.

Literatuur

Leonardo Boff:

Onze Vader – gebed van totale bevrijding, Averbode, Apeldoorn, 1984;

Sint Franciscus van Assisi – tederheid en kracht, Averbode, Apeldoorn, 1984.

Gustavo Gutiérrez: *Theologie van de Bevrijding*. Ten Have, Baarn, 1982, 3e druk

José Miguez Bonino: *Theologie van Verdrukten*, Kok, Kampen, 1974.

Jacques van Nieuwenhove e.a.: *Bevrijding en Christelijk Geloof in Latijns-Amerika en Nederland*, Ambo, Baarn, 1980.

A.M. Oostlander: *De Paus en de mensenrechten, Christen Democratische Verkenningen, 4/85, of in Dorpsdespoten onttronen*, Wever, Franeker, 1985.

H.W. Vijver: *Theologie en Bevrijding*, VU-Uitgeverij, Amsterdam, 1985.